

האם גיורם של גרים שאינם שומרים מצוות חל בדיעבד? בירור דעת הגרש"ז אוירבך זצ"ל

לפי מה שמפורסם בין רבני דורנו, הגרש"ז אוירבך זצ"ל לא רק שהתנגד לגיורם של גויים שיש להניח שלא ישמרו תורה ומצוות, אלא שלדעתו הגיורים הללו אפילו בדיעבד אינם מועילים. בתשובה שעוסקת בדיני 'לפני עיור' (מנחת שלמה ח"א [דפו"ר ירושלים תשמ"ז] סימן לה אות ג [עמ' קצ-קצא]) כתב:

בהך ענינא דלפני עור, הנני רושם את אשר אמרתי מכבר להיושבים על מדין, בנוגע לחלק גדול מהגירות שנעשה לצערנו הגדול בזמננו, דאף **אם היינו אומרים** דדברים שבלב אינם דברים וכיון שבפיהם הם מקבלים עליהם עול מצוות אין מתחשבין עם מחשבת פגול שבלבם ונעשה על כרחו גר גמור, מ"מ לאותו סוג גרים אשר קבלתם עול מצוות קרובה להחשב כדברים שבלבו ובלב כל אדם שלבם בל עמם, והננו כמעט בטוחים שאינם חושבים כלל לקיים ולשמור מצוות ד', בכגון דא נלענ"ד שכל המסייעים לגירות כזו, **אף אם הם טועים לחשוב שהם גרים גמורים**, אפ"ה **גם לשטתם המגיירים** אותם עוברים בלאו של לפני עור וגו', שהרי כל דבר הנעשה נגד רצון ד' קרוי מכשול, וכידוע שאסור להושיט אבר מן החי אפ"ל לבן נח, והוא מפני שעבירה קרויה מכשול, ונוהג לאו זה בין בישראל ובין בנכרי, וגם דבר זה סברא הוא דאין לחלק כלל בין מקרב יין לנזיר או נזיר ליון, ונמצא דמה שגר כזה חילל שבת ואכל נבלה לפני שהתגייר - לא היה בכך שום עבירה ולא נעשה כלל שום מכשול, ואילו עכשו כשהוא ממשיך ללכת בדרך זו גם להבא, הרי כל מעשיו נהפכים לפוקה ומכשול, וכיון שכל זה נעשה רק מפני הגירות - נמצא שכל המגיירים והמסייעים לכך הו"ל כגדול המחטיאו, ועוברים בלאו של ולפני עור לא תתן מכשול.

לכאורה הדברים אינם ברורים, מדוע יש כאן לפני עיור, והרי אם הגרות לא מועילה הם נשארים גויים, ומה לי אם הם "מחללים" שבת? והרי העוולה של המגיירים אם הגרות לא מועילה היא שהגוי או הגויה יינשאו ליהודי, ומדוע כתב הגרש"ז רק שלשיתם הם עוברים על 'לפני עור', מה שבאמת אינו וכן"ל? ואולי כוונתו שגם לדעת המגיירים, שהגוי מועיל לשיטתם, הם עוברים על לפני עיור. בין כך ובין כך תשובה זו צוטטה רבות, ובין השאר גם בפק דין המפורסם של בית דין הגדול מיום ט"ז אייר תשס"ט שכתב הרב אברהם שרמן שליט"א, ובו פסל את גיורי בית הדין של הרב חיים דרוקמן שליט"א.

אלא שבדיקה במקור הדברים מעלה שהדברים שונים לגמרי. בסוף ספר טבילת כלים לרב צבי כהן שליט"א (מהדורה ראשונה תשל"ה) מובא המכתב המקורי של הגרש"ז למחבר, ובו כתוב כך:

בהך ענינא דלפני עור, הנני רושם את אשר אמרתי מכבר להיושבים על מדין, בנוגע לחלק גדול מהגירות שנעשה לצערנו הגדול בזמננו, דאף **שנקטינן** דדברים שבלב אינם דברים וכיון שבפיהם הם מקבלים עליהם עול מצוות אין מתחשבין עם מחשבת פגול שבלבם ונעשה על כרחו גר גמור, מ"מ לאותו סוג גרים אשר קבלתם עול מצוות קרובה להחשב כדברים שבלבו ובלב כל אדם, שלבם בל עמם והננו כמעט בטוחים שאינם חושבים כלל לקיים ולשמור מצוות ד', בכגון דא נלע"ד שכל המסייעים לגירות כזו, **אף שבדיעבד הם גרים גמורים**, אפי"ה המגיירים אותם עוברים בלאו של לפני עור וגו' [וכו', כפי שנדפס לעיל, עד סוף התשובה]... ועוברים בלאו של ולפני עור לא תתן מכשול.

רואים אנו בתשובה המקורית שהדברים הפוכים: הרשז"א מסתמך על כך ששייך בגרים אלו הכלל 'דברים שבלב אינם דברים', ומפורש שם שבדיעבד הם גרים גמורים! אך לפנינו בתשובה במנחת שלמה במקום "דאף **שנקטינן** דדברים שבלב אינם דברים" נדפס "דאף **אם היינו אומרים** דדברים שבלב אינם דברים", ובמקום "אף **שבדיעבד** הם גרים גמורים", הובא בתשובה "אף **אם הם טועים לחשוב** שהם גרים גמורים". בעזרת 'תיקונים' אלו נהפכה התשובה לגמרי, והמסקנה היוצאת ממנה בקריאה פשוטה היא שהם אינם גרים (התיבות 'גם לשיטתם' לא נוספו עדיין במהדורת תשל"ח [ראה להלן] אלא רק ב'מנחת שלמה').

לפי התשובה המקורית יש כאן חידוש בדין לפני עיוור: כיון שיש לפני עיוור בגוי, ולכן אסור להגיש לו אבר מן החי, כך יש גם עניין של הכשלה בזה שאנו הופכים אותו ליהודי שנכשל בשמירת שבת וכד'. ואכמ"ל.

נכון שמבחינה הלכתית יש הרבה מקום לדון אם אמנם קבלת מצוות של גר בפיו מספיקה כאשר ידוע שבלבו אין כוונה לשמור מצוות, האם כוונה זו נחשבת 'דברים שבלב' שאינם דברים - או שיש לחשוש לדברים שבלבו ובלב כל אדם שאין כוונתו לקבל מצוות; מכל מקום, בפשטות הדברים מבוארים ברמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פי"ג הלכות יד-יז) "אל יעלה על דעתך ששמשון המושיע את ישראל, או שלמה מלך ישראל שנקרא ידידיה, נשאו נשים נוכריות בגיותן", אלא שהכתוב חשב את הנשים ששמשון ושלמה גיירו כאילו הן גויות משום "שהוכיח סופן על **תחילתן** שהן עובדות עבודה זרה שלהן", אלא שכיון שגר הואיל ומל טבל יצא מכלל הגוים ואפילו עבד עבודה זרה "לפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ **שנגלה סודן**". וכבר נשתברו בנושא זה קולמוסים רבים.

אמנם גם אם גילינו את נוסח מכתבו המקורי של הגרש"ז הדברים עדיין אינם פשוטים. באותו פסק הדין של בית הדין הגדול משנת תשס"ט שכתב הרב שרמן שליט"א מובא גם מכתב נגד גיורים כאלו ובו חתימתו של הגרש"ז אוירבך זצ"ל

מצורפת לחתימתם של הרב שך, הרב אלישיב והרב קנייבסקי זצ"ל, ובו נאמר "הדבר פשוט וברור שגיור ללא קבלת קיום תורה ומצוות אינו גיור כלל אפילו בדיעבד".

האם הגרש"ז חזר בו? ואם כן – מעיקרא מאי קסבר?

עובדות נוספות בקשר לשינוי נוסח דבריו של הגרש"ז עשויות לקרב אותנו להשערה מה היה מהלך הדברים. מתברר שכבר במהדורת תשל"ח ("מהדורה חדשה עם הוספות רבות") של ספר טבילת כלים מופיעים דברי הגרש"ז כמעט בנוסח שמופיע במנחת שלמה. יתר על כן, בחלק מהספרים של המהדורה הראשונה ומשנת תשל"ה, בה נמצא הנוסח המקורי, נוספו בין השורות בעזרת חותמת [!] המלים "שהם טועים לחשוב" לפני המילים "שבדיעבד הם גרים גמורים". השינויים הללו, וכן הדפסת המהדורה הראשונה של ספר מנחת שלמה, אירעו עוד בחייו של הגרש"ז זצ"ל (נפטר אדר תשנ"ה), כך שסביר להניח שכל השינויים הללו נעשו על דעתו.

כידוע, הגרש"ז הקפיד להבדיל בניסוח דבריו בין כתיבתו האישית לבין הנוסח שיפורסם ברבים. הרב מרדכי הלפרין בספרו "רפואה מציאות והלכה" (ירושלים תשע"ב) סימן ד, תחת הכותרת "הסתר דבר – שפת הסתרים של ההלכה", מתאר שלמד מרבו הגרש"ז אוירבך זצ"ל את "שפת הסתרים של ההלכה", איך לפסוק למעשה ליחיד ולא לאסור את המותר, אך להיות זהיר בפרסום של אותו הפסק אם עלול להגיע ממנו מכשול לרבים. רשז"א הקפיד להשתמש בשפה שתמנע מכשול מחד, אך תהיה מובנת לתלמידי חכמים ולבני תורה מאידך (עיין שם בכמה דוגמאות מרתקות). כאשר הראיתי לרב הלפרין את הדברים שנכתבו כאן, כתב לי שהוא יודע בוודאות שהגרש"ז אוירבך זצ"ל לא חזר בו מדעתו הראשונה, כפי שנכתבה בבירור במכתב שהתפרסם במהדורה הראשונה של ספר טבילת כלים משנת תשל"ה, אך בשלב מסוים הגרש"ז א הגיע למסקנה כי אין לפרסם לרבים את המכתב כצורתו, ולכן בוצע התיקון – תחילה באמצעות הטבעת החותמת בספרים שעדיין לא נמכרו מהמהדורה הראשונה, ולקראת המהדורה השניה – תשל"ח – סודר המכתב מחדש ותוקן. הנוסח המתוקן הועתק משם אחרי שנים לכרך הראשון של מנחת שלמה (ונוסף בו עוד שינוי קטן כנ"ל).

בכל אופן ודאי שדברי הגרש"ז במכתבו הראשון אינם טעות בדבר משנה, וכנראה שהנוסח שונה על פי הוראתו כדי שלא לגרום מכשול בגיור גרים שלא התברר מספיק שכוונתם לקיים מצוות. אמנם הגרש"ז הקפיד לא לחתום על דבר שאינו אמת לשיטתו: באותו מכתב שחתם עליו עם אחרים כנ"ל, שהובא בפסק הדין של בית הדין הגדול שביטל גיור שנעשה על ידי בית דין אחר, כתוב: "הדבר פשוט וברור שגיור ללא קבלת קיום תורה ומצוות אינו גיור כלל אפילו בדיעבד"; והרי דין זה פשוט בשו"ע יו"ד סימן רסח סעיף ג, והוא עוסק בגרים שלא קיבלו עליהם כלל בבית דין לקיים תורה ומצוות. אך במכתב הנ"ל לא נאמר דבר בעניין דינם בדיעבד של המתגיירים ומקבלים עליהם בפייהם את המצוות, אלא ש"ליבם בל עימם". גם השינויים במכתב שנדפס לראשונה בספר 'טבילת כלים' ניתנים להתפרש באופן שלא יסתרו את דבריו הראשונים.

נראה שאכן זוהי דוגמא נוספת ל"שפת הסתרים של ההלכה" שבה השתמש הגרש"ז זצ"ל.

א. ספר 'טבילת כלים' מהדורת תשל"ה עמ' רטו

בהך ענינא דלפני עור, הנני רושם את אשר אמרתי מכבר להיושבים על מדין, בנוגע לחלק גדול מהגירות שנעשה לצערנו הגדול בזמננו, דאף שנקטינן דדברים שבלב אינם דברים וכיון שבפיהם הם מקבלים עליהם עול מצוות אין מתחשבין עם מחשבת פגול שבלבם ונעשה על כרחו גר גמור, מ"מ לאותו סוג גרים אשר קבלתם עול מצוות קרובה להחשב כדברים שבלבו ובלב כל אדם, שלבם בל עמם, והננו כמעט בטוחים שאינם חושבים כלל לקיים ולשמור מצוות ד', בכגון דא נלענ"ד שכל המסייעים לגירות כזו, אף שבדיעבד הם גרים גמורים, אפי"ה המגיירים אותם עוברים בלאו של לפני עור וגוי, שהרי כל דבר הנעשה נגד רצון ד' קרוי מכשול, וכידוע שאסור להושיט אבר מן החי אפי' לבן נח,

ב. ספר 'טבילת כלים' מהדורת תשל"ה עמ' רטו עם חותמת

בהך ענינא דלפני עור, הנני רושם את אשר אמרתי מכבר להיושבים על מדין, בנוגע לחלק גדול מהגירות שנעשה לצערנו הגדול בזמננו, דאף שנקטינן דדברים שבלב אינם דברים וכיון שבפיהם הם מקבלים עליהם עול מצוות אין מתחשבין עם מחשבת פגול שבלבם ונעשה על כרחו גר גמור, מ"מ לאותו סוג גרים אשר קבלתם עול מצוות קרובה להחשב כדברים שבלבו ובלב כל אדם, שלבם בל עמם, והננו כמעט בטוחים שאינם חושבים כלל לקיים ולשמור מצוות ד', בכגון דא נלענ"ד שכל המסייעים לגירות כזו, אף שבדיעבד הם גרים גמורים, אפי"ה המגיירים אותם עוברים בלאו של לפני עור וגוי, שהרי כל דבר הנעשה

ג. ספר 'טבילת כלים' מהדורת תשל"ח עמ' רמ

בהך ענינא דלפני עור, הנני רושם את אשר אמרתי מכבר להיושבים על מדין, בנוגע לחלק גדול מהגירות שנעשה לצערנו הגדול בזמננו, דאף אם היינו אומרים דדברים שבלב אינם דברים וכיון שבפיהם הם מקבלים עליהם עול מצוות אין מתחשבין עם מחשבת פגול שבלבם ונעשה על כרחו גר גמור, מ"מ לאותו סוג גרים אשר קבלתם עול מצוות קרובה להחשב כדברים שבלבו ובלב כל אדם, שלבם בל עמם, והננו כמעט בטוחים שאינם חושבים כלל לקיים ולשמור מצוות ד', בכגון דא נלענ"ד שכל המסייעים לגירות כזו, אף אם הם טועים לחשוב שהם גרים גמורים, אפי"ה המגיירים אותם עוברים בלאו של לפני עור וגוי, שהרי כל דבר הנעשה נגד רצון ד' קרוי מכשול, וכידוע שאסור להושיט אבר מן החי אפי'